

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Julia Forser

Våga vittna – vad krävs?
- anonyma vittnesmål i svensk och norsk rätt

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Uppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Elsa Trolle Önnerfors

Termin: HT 2014

Innehållsförteckning

Abstract	3
Sammanfattning.....	4
Förkortningslista.....	5
1 Inledning	6
1.1 Problematik.....	6
1.2 Definition av anonyma vittnesmål	6
1.3 Syfte	6
1.4 Frågeställningar	6
1.5 Teori och metod	7
1.6 Avgränsningar och begränsningar	7
1.7 Forskningsläge och material.....	8
1.8 Disposition.....	8
2 Sverige.....	10
2.1 Allmän vittnesplikt.....	10
2.2 Skydd för vittnen i svensk rätt	11
2.3 Förbud mot anonyma vittnesmål	13
3 Norge.....	13
3.1 Allmän vittnesplikt.....	13
3.2 Skydd för vittnen i norsk rätt	14
3.3 Tillåtelse att avlägga anonyma vittnesmål	16
4 Skäl som har anförts för respektive emot anonyma vittnesmål	17
5 Finns det ett behov av anonyma vittnesmål i svensk rätt?	20
5.1 Utredningar	20
5.2 Motioner	21
5.3 Media och publikationer.....	22
6 Avslutning.....	25
6.1 Jämförande	25
6.2 Slutsatser	26
Käll- och litteraturförteckning.....	29
6.3 Källor	29
6.4 Litteratur	29
6.5 Elektroniska källor	30
6.6 Rättsfallsförteckning	30

Abstract

In order to have a criminal convicted, it is necessary to provide enough evidence to certify the correct criminal was convicted. A witness testimony is normally of great importance when it comes to providing the evidence needed and it is therefore vital that witnesses step forward and testify. It is obvious that situations occur where witnesses reject their obligation to testify. The question is why? In many cases, the reason is fear.

With the intention of making witnesses feel more secure in order to testify, Sweden and Norway have established several techniques to protect witnesses. Amongst other arrangements, the witnesses are provided certain support in court as well as they can be provided with protected identity. Additionally, to threaten or use violence against witnesses is considered a specific offense. However, are these measures sufficiently effective to make witnesses comfortable enough to testify? Norway has not considered them to be so, and has therefore extended their legislation to permit witnesses to testify anonymously, given certain circumstances.

Moreover, anonymous testimonies are controversial and it has been debated in Sweden whether to legalise it or not. One argument against such legislation is that the rule of law would be compromised when it comes to the rights of the prosecuted. It would namely become difficult for him to point out hidden motives that the witness might have to testify. On the other hand, arguments have been made that it might be better to diminish the rule of law than to have criminals free of charge only because the evidence against them is not sufficient. Arguably, this constitutes a flaw in the legal system and could pose a threat to society. If the arguments presented in this study are to be compared, one can tell that it is a difficult consideration whether to implement anonymous testimonies or not. Norway has made their choice. Now the turn has come to Sweden.

Sammanfattning

För att en brottsling skall kunna dömas krävs tillräcklig bevisning som visar att det är just den personen som har begått brottet i fråga. Vittnesmål utgör ofta en viktig del av bevisningen och därför är det av yttersta vikt att vittnen avlägger vittnesmål. Det är uppenbart att det i många fall finns vittnen som inte uppfyller sin vittnesplikt. Frågan är bara varför? Det befaras att det i många fall är på grund av rädsla som vittnen väljer att inte berätta vad de sett, hört eller vet.

För att komma till rätta med problemet att vittnen avstår från att vittna på grund av rädsla, så har man i Sverige och i Norge valt att uppställa ett antal vittnesskydd. Bland annat så erbjuds vittnesstöd vid domstolarna, vittnet har i vissa fall rätt till skyddade personuppgifter och att hota eller använda våld mot vittnen utgör ett särskilt brott. Ger dessa vittnesskydd den trygghet som krävs för att vittnen skall våga vittna? I Norge har man inte ansett det och därför har det införts en möjlighet för vittnen att avlägga vittnesmål anonymt.

Anonyma vittnesmål är långt ifrån okontroversiellt och i Sverige har det diskuterats mycket kring huruvida ett sådant förfarande borde tillåtas i svensk rätt, eller ej. Ett av de starkaste skälen som anförts mot anonyma vittnesmål är att rättssäkerheten för den tilltalade i viss mån åsidosätts i och med att kontradiktionen inskränks. Det blir då svårt för den tilltalade att påvisa eventuella dolda motiv som vittnet kan ha för sitt vittnesmål. Ett argument för anonyma vittnesmål är att det skulle vara bättre att rättssäkerheten inskränks, än att vissa brottslingar inte kan dömas alls i brist på bevisning. Det skulle utgöra ett hot mot rättsordningen och samhället i stort. Väger man de i framställningen nedan anförda skälen mot varandra, kan man se att avvägningen är svår. Norge har gjort sitt val. Nu är det Sveriges tur.

Förkortningslista

Bet.	Betänkande
BrB	Brottsbalk (1962:700)
Brå	Brottsförebyggande rådet
EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna
KROM	Norsk forening for kriminal reform
OSL	Offentlighets- och sekretesslag (2009:400)
Ot.prp.	Odelstingsproposisjon
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
SOU	Statens offentliga utredningar
Strpl	Straffeprosessloven (LOV 1981-05-22-25)
SVT	Sveriges Television

1 Inledning

1.1 Problematik

För att en brottsling skall lagföras och dömas krävs det tillräcklig bevisning som tyder på att den tilltalade faktiskt begått ett brott. Räcker inte bevisningen till så kan det resultera i att brottslingar går fria, vilket utgör ett hot mot rättsväsendet. I såväl Sverige som i Norge kan vittnesmål ha avgörande betydelse för bevisningen i ett mål. Det är en av anledningarna till att det finns en lagstadgad allmän vittnesplikt i de båda länderna. Trots vittnesplikten så befaras det i många fall finnas vittnen som inte träder fram och vill medverka i rättegång. Det kan vara av olika skäl, men ett av skälen kan vara att vittnet är rädd för hot eller repressalier från den tilltalade eller personer i dess närhet. För att komma till rätta med problemet så har det i Norge införts en möjlighet till att under vissa förutsättningar avlägga anonyma vittnesmål. Sverige har inte någon liknande ordning (än)...

1.2 Definition av anonyma vittnesmål

Det finns ingen entydig definition av begreppet "anonyma vittnesmål". Det kan avse situationer då olika delar av vittnens uppgifter hålls gömda från olika avgränsade grupper av personer. I framställningen nedan skall anonyma vittnesmål förstås som att ett vittnes *person- eller kontaktuppgifter* inte röjs för *den tilltalade*, om inte annat anges.

1.3 Syfte

Syftet med denna framställning är att undersöka och jämföra rättsläget kring vittnesskydd, och då särskilt anonyma vittnesmål, i svensk och norsk rätt.

1.4 Frågeställningar

Utifrån det övergripande syftet preciseras min studie genom följande frågor:

- Vad har vittnen för skydd idag - i Sverige och i Norge?
- Vilka skäl har anförts för respektive emot en reglering om anonyma vittnesmål?
- Borde anonyma vittnesmål tillåtas i Sverige?

1.5 Teori och metod

Besvarandet av frågorna görs utifrån ett kritiskt perspektiv där gällande rätt och framförda argument analyseras och ifrågasätts. De två första frågeställningarna präglas dessutom av ett komparativt perspektiv. Det innebär att en jämförelse görs i ett visst hänseende, i det här fallet mellan den svenska och den norska rättsordningen. Jag har använt mig av en rättsdogmatisk metod för att finna svar på frågeställningarna. Det innebär att jag har studerat och tolkat gällande rätt genom bl.a. rättsregler, förarbeten, offentliga tryck och doktrin. Utöver detta har jag använt mig av artiklar skrivna främst av jurister som ofta hörs och refereras till i denna debatt.

1.6 Avgränsningar och begränsningar

Jag har valt att förlägga min studie till att avse tidsintervallet från slutet av 1990-talet fram till idag. Under denna tidsperiod har flera utredningar om anonyma vittnesmål företagits och i samband med det började ämnet på allvar diskuteras. I början av 2000-talet infördes anonyma vittnesmål i Norge och därefter har debatten blossat upp till och från i svensk media.

Min undersökning avser att belysa problematiken som uppstår då vittnen som medverkar i brottmålsrättegångar utsätts för hot eller våld. Av utrymmesskäl har jag valt att inte behandla anonyma vittnen i förundersökningsprocessen. Vidare avser studien de regleringar som gäller generellt för vittnen, inte skyddet för uppgiftslämnare och informatörer. Inte heller kommer alla vittnesskydd, i varken svensk eller i norsk rätt, att presenteras. Däremot presenterar jag ett urval som jag har funnit mest betydande för min framställning.

Både Sverige och Norge är bundna att följa EKMR och Europadomstolens praxis. Därför är det på sin plats att nämna att Europadomstolen fastslagit att anonyma vittnesmål inte nödvändigtvis strider mot rätten till en rättvis rättegång enligt EKMR, givet att vissa förutsättningar är uppfyllda.¹ Av utrymmesskäl skall dock Europadomstolens praxis och regleringar kring anonyma vittnesmåls förenlighet med EKMR inte kommenteras närmre i denna undersökning.

¹ Fredriksen, sid. 267.

Gällande Norge, så har jag valt att fokusera på hur den norska regleringen ser ut och hur dess tillämpningsområde är tänkt att fungera, inte på hur upptagandet av anonyma vittnesmål går till i praktiken eller hur det har behandlats i praxis.

Uppsatsen förutsätter att man har grundläggande kunskaper inom juridik och att man är familjär med vissa grundläggande juridiska begrepp och uttryck. Däremot krävs inga förkunskaper i norsk rätt eller det norska språket för förståelsen av denna uppsats.

1.7 Forskningsläge och material

Anonyma vittnesmål har varit föremål för utredning flera gånger i svensk och norsk rätt. Det har även skrivits mycket om det i doktrin och i media, samtidigt som flera undersökningar har företagits och lagförslag har lämnats. Vad som utmärker min framställning i frågan om anonyma vittnesmål är att jag belyser ämnet ur ett komparativt perspektiv.

Jag är medveten om att översättningar som förekommer i denna utredning utgör ett hinder för den fullständiga förståelsen för norska rätten. Jag uppmanar därför läsare att ha tillgång till den ursprungliga norska lagtexten.

Studierna om vittnesskyddet och anonyma vittnesmål i svensk gällande rätt utgörs främst av offentliga tryck. De bygger till stor del på varandra och det hänvisas mycket mellan utredningar och betänkanden. När man läser denna framställning är det bra att ha i åtanke att även om flera olika källor redovisar samma resultat, så beror det ofta på att de i grund och botten bygger på samma information. I norsk rätt behandlas ämnena vittnesskydd och anonyma vittnesmål utförligt, men jag har hittat relativt få källor. Det har därför varit svårt att jämföra resultat, i syfte att utröna trovärdigheten av källorna.

1.8 Disposition

Inledningsvis, i kapitel 2 och 3, kommer vittnesskydden i Sverige, såväl som i Norge, att redogöras för. Detta för att visa vilka vittnesskydd som uppställs idag och skapa förutsättningar att senare i uppsatsen analysera om de utgör ett tillräckligt skydd för vittnen. I kapitel 4 och 5 kommer frågan om lämpligheten att utvidga vittnesskyddet

genom att tillåta anonyma vittnesmål, att lyftas. Till sist utmynnar arbetet i en analys där jag besvarar mina frågeställningar genom att jämföra de svenska och de norska vittnesskydden och resonera kring huruvida anonyma vittnesmål borde införas i Sverige eller inte, i kapitel 6.

2 Sverige

2.1 Allmän vittnesplikt

För att domstolen skall få en så klar bild som möjligt av vad som hänt i ett visst fall så presenteras bevisning om vad som förekommit. I de fall det finns vittnen till händelsen är det ofta av yttersta vikt att vittnena talar om vad de sett, hört eller vet för rätten.² Deras vittnesmål utgör en viktig del av bevisningen och därför finns det i svensk rätt en lagstadgad vittnesplikt, som gäller som huvudregel.³ Det är en "allmän medborgerlig skyldighet att vittna inför domstol"⁴ och man är förpliktad att vittna om försvaret eller åklagaren anser det nödvändigt.⁵ Att avlägga vittnesmål är alltså en skyldighet man har och som huvudregel gäller den även om vittnet självt inte vill vittna, om det känner sig obekvämt att framträda inför rätten eller om det riskerar att utsättas för hot eller repressalier.⁶

Innan avläggandet av vittnesmål skall vittnet uppge sitt namn inför rätten.⁷ Tidigare skulle även andra personuppgifter som ålder, hemvist och yrke redogöras för, men till följd av åtgärder för att stärka målsägandes och vittnens ställning uppges uppgifterna numer bara om det behövs.⁸ Enligt motiven innebär inte detta att den tilltalade förbjuds tillgång till ovan nämnda personuppgifter, utan bara att den tilltalade numer aktivt måste begära att få ut uppgifterna.⁹

Som huvudregel skall vittnet avlägga vittnesed innan vittnesmålet upptas. Det innebär att man lovar och försäkrar att säga hela sanningen, utan att tillägga, ändra eller förtiga något.¹⁰ Man vittnar under straffansvar och det utgör alltså ett brott att bryta eden.¹¹

² Ekelöf m.fl., sid. 219.

³ 36 kap. 1 § Rättegångsbalk (1942:740).

⁴ Borgström, lagkommentar 1387 till 36 kap. 1 § RB.

⁵ <http://www.aklagare.se/Ar-du/Vittne/>.

⁶ Ekelöf m.fl., sid. 219.

⁷ 36 kap. 10 § RB.

⁸ Borgström, lagkommentar 1412 till 36 kap. 10 § RB.

⁹ Prop. 1993/94:143, sid. 43-46.

¹⁰ 36 kap. 11 § RB.

¹¹ 15 kap. 1 § Brottsbalk (1962:700).

Om det föreligger en risk för hot mot vittnets liv eller hälsa om denne vittnar, så kan det anses orimligt att densamme måst uppfylla sin vittnesplikt.¹² Det befaras att vissa rädsla eller hotade vittnen då avstår från att medverka i rättegång överhuvudtaget. För att komma till rätta med problemet att vittnen åsidosätter sin vittnesplikt uppställs emellertid skydd för vittnen i svensk rätt, vilka kommer att redogöras närmre för nedan.

2.2 Skydd för vittnen i svensk rätt

Ett vittne kan känna starkt obehag inför att framträda i rätten, till exempel om vittnet känner sig hotat eller av något annat skäl är rädd för att träffa den tilltalade igen.¹³ Om det då finns risk för att vittnet inte avger sin vittnesutsaga helt fritt, så finns möjlighet för vittnet att avlägga sitt vittnesmål utan att den tilltalade eller åhörare är närvarande. Den tilltalades ombud får dock närvara vid vittnesupptagningen och parten skall beredas möjlighet att ställa frågor till vittnet, så att den tilltalades intressen kan tillgodoses.¹⁴ Den tilltalade blir då hänvisad till ett så kallat medhörningsrum, där denne kan höra och se vittnesmålet via videolänk istället.¹⁵

Vid alla tings- och hovrätter i Sverige erbjuds vittnesstöd. Det är en ideell verksamhet som erbjuder stöd och hjälp i samband med rättegång. Vittnesstöden har till uppgift att informera om hur rättegången kommer att gå till och vilka aktörer som gör vad. Detta för att vittnet skall känna sig bekväm och trygg.¹⁶

Vittnen ges ett särskilt skydd mot våld eller hot om våld genom en straffbestämmelse som rubriceras övergrepp i rättssak.¹⁷ Att hota eller att med våld angripa någon som avlagt vittnesmål eller att med samma medel hindra någon från att avlägga vittnesmål, utgör ett brott enligt denna bestämmelse. Även om man med någon annan gärning som medför lidande, skada eller olägenhet eller med hot om en sådan gärning angriper någon för att denne avlagt vittnesmål så faller det in under brottsbeskrivningen.¹⁸

¹² SOU 2004:1, sid. 209.

¹³ Ekelöf m.fl., sid. 220.

¹⁴ 36 kap. 18 § RB; Borgström, lagkommentar 1430 till 36 kap. 18 § RB.

¹⁵ Ekelöf m.fl., sid. 220.

¹⁶ <http://www.brottsoffermyndigheten.se/om-oss/vittnesstod>.

¹⁷ SOU 2004:1, sid. 82.

¹⁸ 17 kap. 10 § BrB.

Många vittnen är rädda att bli uppletade och hotade för sin medverkan och "inblandning" i rättegång. Huvudregeln inom folkbokföringsverksamheten är att en persons personuppgifter är offentliga och därmed tillgängliga för var och en. Det finns dock undantag som tillåter personer att i vissa fall åtnjuta någon form av skyddade personuppgifter. En relevant möjlighet för ett vittnes del är bland annat att ett vittnes personuppgifter kan sekretessmarkeras. En sekretessmarkering kan göras om vittnet befaras bli förföljt eller liknande om uppgifterna lämnas ut. Förfarandet innebär att varje gång en förfrågan uppkommer om utlämning av personens personuppgifter skall myndigheten som handhar utlämnandet uppmärksammas på att uppgifterna kan vara känsliga att lämnas ut.¹⁹ Om särskild anledning föreligger för att anta att den enskilde, eller någon närstående till denne kan lida men av utlämnandet, skall uppgiften sekretessbeläggas.²⁰

Andra former av skyddade personuppgifter som kan vara av relevans för ett vittne är kvarskrivning eller fingerade personuppgifter. Kvarskrivning innebär att en person under en viss tid tillåts vara skriven på en folkbokföringsadress som personen egentligen flyttat ifrån. Fingerade personuppgifter innebär att personen tillåts använda sig av andra personuppgifter än sina riktiga.²¹ I båda fallen krävs att personen riskerar att utsättas för hot, brott, förföljelser eller liknande för att regleringarna skall kunna tillämpas.²²

Som en sista utväg, om inga mindre ingripande skydd anses tillräckliga, kan vittnen erbjudas skydd genom att ingå i ett personsäkerhetsprogram (vitnesskyddsprogram).²³ Det är i huvudsak polisen som uppställer skyddet och hur det utformas är unikt för varje enskilt fall, men ofta rör det sig om betungande ingrepp för den enskilde och dennes närstående, som livvaktsskydd och/eller skyddat boende.²⁴ För vittnens del kan personsäkerhetsprogram som regel bara inledas om vittnesmålet har betydelse för

¹⁹ Bet. 2012/13:JuU11, sid. 24.

²⁰ 22 kap. 1 § Offentlighets- och sekretesslag (2009:400).

²¹ Bet. 2012/13:JuU11, sid. 25.

²² För närmare förutsättningar för regleringarnas tillämpning, se 16 § Folkbokföringslag (1991:481) respektive Lag (1991:483) om fingerade personuppgifter.

²³ <http://www.polisen.se/Utsatt-for-brott/Hjalp-och-stod-fran-samhallet/Om-du-behover-skydd/Personsakerhetsprogrammet/>.

²⁴ SOU 2004:1, sid. 146.

förundersökningen eller rättegången vid grov eller organiserad brottslighet.²⁵ Det uppställs också krav på att det finns en påtaglig risk för allvarligt brott mot vittnets eller dennes närståendes liv, hälsa, frihet eller frid.²⁶

2.3 Förbud mot anonyma vittnesmål

I svensk rätt är inte anonyma vittnesmål tillåtna. Det framgår bland annat i ett rättsfall från 2007 där utländska poliser tilläts vittna med skyddsbeteckningar istället för att uppge sina riktiga identitetsuppgifter i tingsrätten. Hovrätten ansåg att det utgjorde ett grovt rättegångsfel, på grund av att anonyma vittnesmål inte är tillåtna i svensk rätt. Hänvisning gjordes till att innan vittnesmål avläggs måste vittnen som huvudregel uppge sitt namn samt ålder, yrke och hemvist, om det behövs. Vidare skall vittnet avlägga en vittnesed där vittnets namn ingår, innan vittnesmålet avläggs. Dessutom anförde hovrätten att det är en grundläggande princip att den tilltalade skall få ta del av all bevisning och alla handlingar som läggs till grund för utgången i målet. Hovrätten undanröjde tingsrättens dom och återförvisade målet till tingsrätten för fortsatt behandling.²⁷

3 Norge

3.1 Allmän vittnesplikt

Även i norsk rätt finns en lagstadgad vittnesplikt som gäller som huvudregel.²⁸ Den innefattar dels en mötesplikt att inställa sig i rätten och en förklaringsplikt att verkligen avlägga vittnesmålet och svara på frågor kring det.²⁹ Skyldigheten att svara på vissa frågor kan undantas om det skulle innebära en orimlig belastning för vittnet.³⁰ Det har det ansetts göra i ett rättsfall från 2004 då en intagen på ett fängelse medgavs undantag från vittnesplikten av ett rån som utförts av andra intagna på fängelset. Undantaget från förklaringsplikten motiverades av hänsyn till miljön på anstalten och att det är svårt för

²⁵ 2 § Förordning (2006:519) om särskilt personsäkerhetsarbete m.m.

²⁶ 3 § Förordning om särskilt personsäkerhetsarbete m.m.

²⁷ RH 2007:24.

²⁸ 108 § LOV-1981-05-22-25 Lov om rettergangsmåten i straffesaker (Straffeprosessloven).

²⁹ Fredriksen, sid. 260.

³⁰ 123 § strpl 1 st 3 men; Fredriksen, sid. 267.

intagna att vittna mot varandra. Vittnet riskerade i sådana fall behöva utsättas för ingripande skyddsåtgärder för att undgå repressalier, vilket inte ansågs rimligt.³¹

Innan vittnesmål avläggs skall vittnet som huvudregel försäkra på ära och samvete att förtälja hela sanningen utan att dölja något.³² Det är straffbart att bryta mot den försäkran man lämnat.³³ Såvida vittnet inte är anonymt så skall vittnet också uppge sitt namn och sina identitetsuppgifter innan vittnesmål avläggs. Även vissa kontaktuppgifter som yrke och hemvist skall normalt lämnas.³⁴

3.2 Skydd för vittnen i norsk rätt

Rätten kan besluta att den tilltalade eller någon annan inte får vara närvarande när ett vittnesmål upptas. Beslutet kan vila på tre grunder: om risk föreligger för att vittnet inte avger en självständig vittnesförklaring, om en begäran om anonymitet för vittnet behandlas eller om det är ett anonymt vittnesmål som skall avgas. Rätten kan istället för att uppta ett vittnesmål i den tilltalades utestående, vidta åtgärder så att denne inte kan iaktta vittnet.³⁵ I de fall den tilltalade inte får närvara vid anonymt vittnesmål torde det krävas att vittnet inte kan avlägga sin vittnesförklaring utan att röja sin identitet.³⁶

En del av vittnesplikten innebär, som tidigare nämnts, en mötesplikt att inställa sig i rätten. Om det anses önskvärt på grund av särskilda skäl, kan ett vittne höras från någon annanstans än i rätten. Metoden skall inte användas om vittnesförklaringen är av särskild betydelse för målet eller om andra förhållanden talar mot det. Dock kan det användas trots att vittnesförklaringen är av särskild betydelse, bl.a. om risk föreligger för att vittnet inte avger en självständig vittnesförklaring om denne måste närvara i rättssalen.³⁷

³¹ Borgarting lagmannsretts kjennelse av 10 juni 2004 (LB-2004-24821).

³² 131 § strpl.

³³ 163 § LOV-1902-05-22-10 Almindelig borgerlig Straffelov (Straffeloven).

³⁴ 130 § strpl.

³⁵ 284 § strpl.

³⁶ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000), sid. 51-52.

³⁷ 109 a § strpl.

Vittnesstöd är en väl etablerad ordning i norska domstolar. Den fyller samma funktion som i svensk rätt och därför kommenteras den inte närmre här.³⁸

Att motarbeta rättssystemet genom att t.ex. med hot eller våld angripa ett vittne i syfte att förhindra denne att vittna, eller att straffa den för att den medverkat i rättegång, utgör ett brott enligt norsk rätt.³⁹ Bestämmelsen föreslogs i samband med att anonyma vittnesmål infördes, som ett led i att stärka vittnens skydd. Det konstaterades att många av de fall som faller inom ramen för bestämmelsen redan var kriminaliserade på annat håll, men att det likväl fanns ett intresse av att införa den nya brottsrubriceringen. Detta med hänsyn till att tydligt markera att rättsväsendet tar avstånd från handlingar som angriper rättsordningen.⁴⁰

I norsk rätt är det svårt för privatpersoner att få sina identitets- och kontaktuppgifter sekretessbelagda inom folkbokföringen, om upplysningarna är nödvändiga för att tillvarata lagenliga rättigheter eller skyldigheter. Det råder som regel tystnadsplikt för en persons personliga förhållanden, men dit räknas som huvudregel inte identitets- och kontaktuppgifter som personens namn, personnummer och adress mm.⁴¹ Om man som vittne medverkat i rättegång och är rädd för att bli hotad eller utsättas för repressalier, finns det ingen möjlighet att genom folkbokföringsverksamheten få sin identitet och sina kontaktuppgifter skyddade.⁴² Däremot finns det sedan år 2003 en möjlighet till att beviljas fingerade personuppgifter under vissa förutsättningar. Ett av kraven som uppställs är att det skall röra sig om fara för att bli utsatt för allvarlig kriminalitet riktad mot liv, hälsa eller frihet.⁴³

³⁸ <http://www.domstol.no/no/Straffesak/Aktorene-i-retten/Vitnestotte/>; jfr avsnitt 2.2 ovan.

³⁹ 132 a § Straffeloven.

⁴⁰ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000), sid. 4.

⁴¹ Ot.prp. nr. 117 (2001-2002), sid. 4.

⁴² Ot.prp. nr. 40 (1999-2000), sid. 93-94.

⁴³ 14 a § LOV-1995-08-04-53 Lov om politiet (politiloven).

3.3 Tillåtelse att avlägga anonyma vittnesmål

I norsk rätt är anonyma vittnesmål tillåtna sedan 2001.⁴⁴ Regleringen tillåter anonyma vittnesmål under vissa angivna förutsättningar. Bestämmelsens tillämpningsområde är restriktivt och kraven som uppställs är höga.⁴⁵ Först uppställs krav på vilken typ av brott som skall ha begåtts för att avläggande av anonyma vittnesmål överhuvudtaget skall kunna bli aktuellt. Bland dessa brott nämns mord, dråp, terrordåd, flygplanskapning, våldtäkt, rån och allvarliga narkotikabrott. Vidare krävs det att den som vittnar eller någon närstående till denne utsätts för fara för allvarliga brott som kränker liv, hälsa eller frihet.⁴⁶ Dessutom måste det anses vara absolut nödvändigt att vittnesmålet avläggs anonymt, vilket uppställer krav på att andra vittnesskydd inte anses tillräckliga. Ett avläggande av anonymt vittnesmål får inte heller medföra väsentliga olägenheter för den tilltalades försvar. Den bedömningen görs utifrån i vilken utsträckning kontradiktionen inskränks och vilken betydelse det har för den tilltalade att veta vittnets identitet.⁴⁷ Om kraven är uppfyllda kan statsadvokaten begära att vittnesmålet avläggs anonymt och därefter är det upp till rätten att efter en skönsmässig bedömning besluta huruvida vittnet får vara anonymt eller inte.⁴⁸

Att vittnet beviljas anonymitet kan ta sig uttryck på ett eller flera sätt; det kan innebära att vittnets namn inte röjs, att andra uppgifter som kan leda till att vittnets identitet röjs inte avslöjas eller att fysiska eller tekniska åtgärder vidtas för att identiteten hålls hemlig.⁴⁹ "Andra uppgifter" kan vara till exempel vittnets person- eller kontaktuppgifter eller vittnets förhållande till den tilltalade, medan "fysiska eller tekniska åtgärder" kan vara till exempel att vittnet inte kan iaktas av den tilltalade, att vittnet bär en förklädnad eller använder en röstförvrängare.⁵⁰ Som huvudregel gäller att rätten skall få ta del av vittnets namn och andra förhållanden som kan vara av betydelse för saken. Försvararen har en möjlighet att avstå från att delges informationen.⁵¹ Det anses

⁴⁴ LOV-2000-07-28-73 Ikrafttredelse av lov av 28. juli 2000 nr. 73 om endringer i straffeloven og straffeprosessloven m.v. (tiltak for å beskytte aktørene i straffesaker mot trusler og represalier m.v.).

⁴⁵ Fredriksen, sid. 268.

⁴⁶ 130 a § 1 st strpl.

⁴⁷ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000), sid. 162-163; 130 a § 2 st strpl.

⁴⁸ 130 a § 1 st strpl.

⁴⁹ 130 a § 3 st strpl.

⁵⁰ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000), sid. 164.

⁵¹ 130 a § 3 st strpl.

önskvärt att kretsen av personer som får veta vittnets identitet är begränsad, för att minska risken att den tilltalade eller personer i dess närhet som kan tänkas vilja påverka vittnet, får reda på vittnets identitet. Samtidigt är det viktigt ur rättssäkerhetssynpunkt att de rättegångsaktörer som räknas upp i bestämmelsen får ta del av vittnets identitetsuppgifter, så att eventuella dolda motiv kan uppenbaras och trovärdigheten av vittnesutsagan bedömas.⁵²

4 Skäl som har anförts för respektive emot anonyma vittnesmål

Inför förslaget om införandet av anonyma vittnen i norsk rätt, uppmärksammades det att våld och hot mot vittnen förekom i större utsträckning än vad det gjort tidigare. Det talade för att det fanns en problematik som var viktig att komma till rätta med. Förhoppningen med att införa anonyma vittnesmål var förstås att fler skulle våga träda fram och vittna. Då skulle man kunna komma åt den brottslighet som hittills hade kommit undan genom bristfällig bevisning. Om anonyma vittnesmål inte är tillåtna riskerar man att hamna i den situationen att ju värre en brottsling är (i ju större utsträckning denne hotar och skrämmer vittnen) desto svårare blir det att lagföra brottslingen. Det i sin tur skulle utgöra ett hot mot rättssystemet i sig.⁵³

Lagförslaget om att införa anonyma vittnesmål i norsk rätt skickades ut till flera remissinstanser, som ombads inkomma med synpunkter och reflektioner. Flera starka skäl anfördes både för och emot en sådan ordning.⁵⁴ Ett av de starkaste skälen som anfördes mot att tillåta anonyma vittnesmål är att det inverkar negativt på rättssäkerheten då kontradiktionsprincipen inte blir fullt tillgodosedd. Den tilltalade får inte reda på vem som vittnar mot honom eller henne, vilket leder till att det blir svårt för försvaret att påvisa eventuella dolda motiv som vittnet kan ha. Å andra sidan anfördes att bestämmelsens huvudsakliga tillämpningsområde skulle utgöras av "tillfällighetsvittnen", som bara av en tillfällighet råkat bevittna brott. Tillfällighetsvittnen har vanligtvis inte någon relation till den tilltalade eller något eget intresse i saken. Därmed skulle den tilltalade dels inte ha någon fördel av att delges

⁵² Ot.prp. nr. 40 (1999-2000), sid. 53.

⁵³ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000), sid. 12-13.

⁵⁴ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000), sid. 8-11.

vittnets identitet eftersom han ändå inte vet vem vittnet är, dels skulle vittnena i allmänhet inte ha något att vinna på att vittna mot den tilltalade.⁵⁵

Om den tilltalade skulle kunna lista ut vem det anonyma vittnet är, så måste kanske vissa delar av ett annars fullständigt vittnesmål utelämnas. Det skulle kunna leda till att vittnesmålets bevisvärde skulle bedömas vara lägre än annars. Ett alternativ är att vittnesmålet skulle avläggas när den tilltalade inte är närvarande, men det skulle begränsa kontradiktionen ännu mer. Som tidigare anförts skulle de här fallen dock vara sällsynta, eftersom det i de allra flesta situationer då det skulle bli aktuellt med anonyma vittnesmål, rör sig om tillfällighetsvittnen vars identitet den tilltalade inte skulle kunna lista ut.⁵⁶

Kontradiktionsproblemet skulle kunna minskas om försvararen väljer att få veta vittnets identitet. Dock skulle den informationen eventuellt få liten praktisk betydelse eftersom försvararen ändå inte kan diskutera informationen med sin klient. Vidare talar den icke-önskvärda konfliktsituation som kan uppstå mellan försvarare och klient då försvararen innehar mer information än klienten, mot ett system med anonyma vittnen. Men även här kan man tänka sig att det inte skulle vålla några särskilda problem då den tilltalade ändå inte kommer veta vem vittnet är om det är ett tillfällighetsvittne.⁵⁷

Agder lagmannsrett⁵⁸ anförde att om möjligheten att avlägga anonyma vittnesmål införs så uppkommer en risk för att vissa vittnen vägrar uppge vittnesmål om de inte får vara anonyma.⁵⁹ Vidare uttryckte Agder lagmannsrett en oro dels för att vittnet kan spåras upp i efterhand, dels för att repressalier och hot kan riktas mot en person som tros vara det anonyma vittnet fast den i själva verket inte är det.⁶⁰

⁵⁵ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000), sid. 27-28.

⁵⁶ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000), sid. 28.

⁵⁷ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000), sid. 27-28.

⁵⁸ En norsk domstol.

⁵⁹ *Författarens anmärkning*: Det finns naturligtvis en risk för att vittnen skulle begära att få vara anonyma om möjligheten finns. Å andra sidan, om möjligheten inte finns, så hade vittnena antagligen inte velat vittna överhuvudtaget.

⁶⁰ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000), sid. 30.

Domaren John I Henriksen framhöll att t.ex. vid narkotikabrott så kan vissa personer ha ett intresse av att andra åker dit och därför avlägga anonyma vittnesmål emot dem. Det skulle vara svårt att upptäcka sådana underliggande intressen för domaren och försvaret. Mot detta argument framfördes att de rättegångsaktörer som känner till vittnets identitet har goda möjligheter att efterforska vittnets bakgrund och motiv.⁶¹

KROM påpekade en annan risk med att införa anonyma vittnesmål. En sådan möjlighet kan tänkas medföra att grundläggande rättsliga principer och värderingar åsidosätts och därmed leda till att rättsstaten bryts ned. Justis- och politidepartementet bemötte detta och ansåg att låta brottslingar gå ostraffade för att de inte kan dömas i brist på bevis, snarare än tvärtom, skulle leda till en nedbrytning av rättsstaten.⁶²

I de allra flesta fall då vittnen inte vågar vittna av rädsla för repressalier, rör det sig om brott i familjen eller medlemmar i organiserad brottslighet. Då vet man ofta redan vem vittnet är och därför utgör inte en möjlighet för anonymitet någon skillnad i praktiken. Detta har anförts som ett skäl mot införande av anonyma vittnen. Å andra sidan har detta bemötts med argumentet att anonyma vittnesmål kan ha en avgörande praktisk betydelse i de fall då vittnen utgörs av tillfällighetsvittnen, även om det inte är i så många fall.⁶³

I samband med utredningar och lagförslag i Sverige så har även andra skäl anförts, både för och emot, en reglering som tillåter anonyma vittnesmål. Dessa skäl kommer att behandlas närmre i den fortsatta framställningen, då de passar bättre att presentera i sina ursprungliga sammanhang.

⁶¹ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000), sid. 32-35.

⁶² Ot.prp. nr. 40 (1999-2000), sid. 30, 35.

⁶³ Ot.prp. nr. 40 (1999-2000), sid. 24-26; SOU 1998:40, sid. 319.

5 Finns det ett behov av anonyma vittnesmål i svensk rätt?

5.1 Utredningar

Frågan om införande av anonyma vittnesmål i svensk rätt har varit föremål för behandling flera gånger. Ingen utredning har hittills föreslagit en sådan ordning. Detta skulle kunna tyda på att det inte finns ett behov av anonyma vittnesmål i svensk rätt.

Redan år 1990 föreslog en arbetsgrupp vid Rikspolisstyrelsen efter en utredning att vittnens identitetsuppgifter skulle vara skyddade i förhållande till den tilltalade. Våldskommissionen beaktade Rikspolisstyrelsens förslag i en utredning som presenterades senare samma år, men avvisade Rikspolisstyrelsens förslag om vittnesanonymitet bland annat av rättssäkerhetsskäl. Kommissionen ansåg dels att den tilltalade har rätt till all information som läggs till grund för domen, dels att försvararen skulle hamna i en icke-önskvärd konfliktsituation i förhållande till sin klient som skulle kunna äventyra lojaliteten dem emellan. Kommissionen anförde även att efter en undersökning bland många av landets polisdistrikt hade det framkommit att vittnen allt som oftast valde att inte vittna på grund av obehag eller olust inför att medverka i rättegång, snarare än på grund av rädsla för hot eller trakasserier.⁶⁴ Mot bakgrund av det ovan anförda ansåg inte kommissionen det vara nödvändigt med ett så långtgående skydd för vittnen som en anonym vittnesmöjlighet skulle utgöra.

År 1995 tillsattes en utredning för att bland annat utvärdera huruvida hot mot vittnen ökat och ifall det skett någon förändring i vilken form de förekommer. Dessutom skulle det undersökas om en möjlighet att avlägga anonyma vittnesmål skulle komma till rätta med problemet eller om andra åtgärder skulle ge ett tillräckligt skydd för vittnen.⁶⁵ Utredningens slutbetänkande presenterades 1998 och de hade då kommit fram till att det inte fanns skäl nog att införa anonyma vittnesmål i Sverige. Undersökningar som företagits visade att vittnen ofta uppger att de är rädda eller oroliga för repressalier eller hot om de medverkar i rättegången, men att det är sällan övergrepp faktiskt sker. När hot eller våld väl förekom så var det ofta i de fall då gärningspersonen hade en koppling till vittnet, som en familjrelation eller medlemskap i en grupp. I de fallen skulle det inte

⁶⁴ SOU 1990:92, sid. 173-175.

⁶⁵ SOU 1998:40, sid. 67.

hjälpa med anonyma vittnesmål, eftersom gärningspersonen redan hade vetat eller i vart fall kunnat lista ut vittnets identitet.⁶⁶ Därutöver anfördes att försvararen hamnar i en konfliktsituation gentemot sin klient och skyldigheten en advokat har att vara uppriktig mot sin klient hade inte kunnat upprätthållas.⁶⁷ Avslutningsvis konstaterades det att offentlighetsprincipen och en parts insyns rätt i processen är så pass grundläggande att det skulle krävas mycket starka skäl för att inskränka dem och mot bakgrund av det ovan anförda, fann utredningen det inte motiverat att föreslå ett införande av anonyma vittnesmål i svensk rätt.⁶⁸

5.2 Motioner

Trots att utredningarna funnit det omotiverat att föreslå ett införande av anonyma vittnesmål i svensk rätt, så har röster höjts som tycker annorlunda. Flera enskilda motioner med förslag på mer långtgående skydd för vittnens personuppgifter och anonyma vittnesmål har på senare tid lämnats in. Samtliga motioner har avslagits.

Ingemar Vänerlov (kd) föreslog i en motion 2008 att noggrant utreda och i vissa fall införa sekretessbelagd identitet vid vittnesmål i domstol. Han menade att rädslan för att vittna har ökat. För att komma till rätta med det problemet borde anonyma vittnesmål införas.⁶⁹ Motionen avslogs med hänvisning till utredningen från 1998. I tillägg anfördes bland annat Brås studie från 2008 rörande brottet övergrepp i rättssak.⁷⁰ Enligt studien så har anmälningarna ökat drygt 70% på sju år (mellan 1999 och 2006), men det är svårt att säga vad ökningen beror på – om det är en ökad benägenhet att anmäla brotten eller om det faktiskt sker fler brott.⁷¹ Louise Malmström (s) och Johan Löfstrand (s) tog upp frågan om anonyma vittnesmål igen i motioner 2010 och 2011.⁷²

Metin Ataseven (m) lämnade in en motion år 2012 med anledning av att ett vittnes identitets- och kontaktuppgifter blir offentliga under rättegången. Vittnen blir då rädda att bli uppsökta och kanske trakasserade eller hotade i efterhand. I motionen föreslog

⁶⁶ SOU 1998:40, sid. 299-302.

⁶⁷ SOU 1998:40, sid. 320.

⁶⁸ SOU 1998:40, sid. 22.

⁶⁹ Motion 2008/09:Ju363.

⁷⁰ Bet. 2008/09:JuU24, sid. 19-21.

⁷¹ Brå Rapport 2008:23, sid. 401.

⁷² Motion 2010/11:Ju263; motion 2011/12:Ju284.

Ataseven att offentliggörandet av vittnens personuppgifter skulle ses över.⁷³ Motionen avslogs med hänvisning till att flera arbeten redan pågick rörande förstärkt skydd för vittnes personuppgifter.⁷⁴

År 2013 lämnades ånyo in en motion rörande anonyma vittnesmål, denna gång av Mikael Oscarsson (kd). Även här pekades på den ökade rädslan bland vittnen att vittna. Men det anfördes också att anonyma vittnesmål borde tillåtas av processekonomiska skäl, med hänsyn till det ökade antalet inställda rättegångar på grund av att vittnen eller åtalade inte kommer.⁷⁵

5.3 Media och publikationer

Utredningar och motioner har alltså behandlat frågan om tillåtelse av anonyma vittnesmål i svensk rätt, men den har även varit väldigt uppmärksam i media och på andra håll.

Straffrättsprofessorn Madeleine Leijonhufvud har uttalat att det finns ett behov av att skydda vittnen till den grad att anonyma vittnesmål borde införas i svensk rätt, men under klart angivna förutsättningar. Hon menade att hela rättssystemet undergrävs om brottslingar kommer undan genom att hota vittnen.⁷⁶

Hans Klette talade för Brottsofferjourernas riksförbunds räkning då han förespråkade ett införande av anonyma vittnesmål under vissa förutsättningar i enlighet med Europadomstolens praxis. Han menade att det skulle kunna vara ett effektivt sätt att komma till rätta med grov organiserad brottslighet.⁷⁷

SVT Nyheter lät göra en undersökning som publicerades år 2012 där åklagare, domare och advokater hade fått svara på hur de ställde sig till att införa anonyma vittnesmål "undantagsvis och under noga reglerade former"⁷⁸ i domstolarna. Resultatet av denna

⁷³ Motion 2012/13:Ju276.

⁷⁴ Bet. 2012/13:JuU11, sid. 25-27.

⁷⁵ Motion 2013/14:Ju371.

⁷⁶ Leijonhufvud, sid. 33.

⁷⁷ Klette, sid. 33.

⁷⁸ <http://www.svt.se/nyheter/sverige/var-tredje-aklagare-i-svt-s-undersokning-vill-ha-mojlighet-att-anvanda-anonyma-vittnen>.

undersökning visade att bland de som svarat ville 35 % av åklagarna, 15 % av domarna och 9 % av advokaterna införa en sådan reglering. Kammaråklagaren Jerker Asplund ställde sig positiv till anonyma vittnesmål. Han upplevde att det blivit svårare att få folk att vittna och han hade själv varit med om att vittnen varit rädda för att berätta vad de visste. Advokaten Christer Söderberg däremot, ville inte ha en sådan reglering. Han menade att man inte kan få ett helhetsintryck av ett vittne som vittnar anonymt och det blir svårt att bedöma tillförlitligheten hos vittnet.⁷⁹

År 2013 uttalade Kristdemokraternas rättspolitiska talesperson Caroline Szyber att anonyma vittnesmål hade varit ett steg i rätt riktning när det kommer till att bekämpa organiserad brottslighet. Hon menade att rättsväsendet måste anpassas till kriminaliteten i takt med dess utveckling och då den organiserade brottsligheten i allt större utsträckning försöker påverka vittnen genom hot och våld, så är anonyma vittnesmål ett sätt för rättsväsendet att möta den problematiken.⁸⁰

Advokatsamfundets generalsekreterare Anne Ramberg har ställt sig ytterst kritisk till ett införande av anonyma vittnesmål i svensk rätt. Även hon anser att grundläggande rättssäkerhetsprinciper som muntlighetsprincipen och omedelbarhetsprincipen skulle åsidosättas genom ett sådant förfarande. För att man skall kunna inskränka de principerna krävs, enligt Ramberg, att det ”med säkerhet kan påvisas att sådana åtgärder skulle vara proportionerliga, ändamålsenliga och [...] effektiva.”⁸¹ När det kommer till effektivitetskravet anser Ramberg att domstolen i princip inte skulle kunna lägga någon vikt vid ett vittnesmål som avlagts anonymt och därmed skulle det inte heller vara effektivt.^{82 83}

Brottmålsadvokaten Peter Althin har anfört att anonyma vittnesmål inte är förenligt med rättssäkerheten. Som åtalad måste man kunna försvara sig mot allt som man

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ <http://www.dagensjuridik.se/2013/02/rattssamhallet-har-inte-kollapsat>.

⁸¹ <https://annerambergs.wordpress.com/2012/11/16/anonyma-vittnen-ingen-losning/>.

⁸² Ramberg, sid. 5.

⁸³ *Författarens anmärkning*: Jag ställer mig frågande till Rambergs påstående att domstolen inte skulle kunna lägga någon vikt vid anonyma vittnesmål och jag har inte funnit vari Ramberg grundar antagandet.

anklagas för, för att ordningen skall anses rättssäker. Althin anser att vittnesskyddet skulle kunna stärkas på annat håll, som inte skulle riskera rättssäkerheten.⁸⁴

⁸⁴ Althin, sid. 33.

6 Avslutning

6.1 Jämförande

I både svensk och norsk rätt föreligger en vittnesplikt. I svensk rätt finns det inga undantag från vittnesplikten på grund av rädsla för hot eller repressalier. Däremot finns det i norsk rätt en möjlighet att undgå förklaringsplikten om det skulle innebära en orimlig belastning för vittnet.

I enlighet med norsk rätt skall ett vittne i normalfallet uppge sina identitetsuppgifter och vissa kontaktuppgifter innan vittnesmålet avläggs. Ett sådant förfarande har tidigare tillämpats i svensk rätt också, men numer behöver vittnena som huvudregel inte uppge t.ex. bostadsadress, yrke och ålder om det inte behövs. I detta hänseende är alltså skyddet för vittnen mer långtgående i svensk rätt. I praktiken kanske det dock inte gör så stor skillnad eftersom den tilltalade kan begära att få ta del av uppgifterna i efterhand, i svensk rätt. Gällande vittneseden skiljer sig inte lagstiftningarna från varandra i någon märkbar mån. I båda länderna är det straffbart att bryta mot vittneseden.

Det finns liknande regleringar i de båda rättsordningarna när det kommer till vittnesförhör i den tilltalades eller åhörarens utvaro. En förutsättning för detta är att vittnets utsaga riskerar att påverkas av den tilltalades eller åhörarens närvaro. I norsk rätt medges även att anonyma vittnesmål upptas i den tilltalades utvaro under vissa angivna förutsättningar.

Vittnesstöd finns som etablerade ordningar i såväl svensk som norsk rätt och de syftar till att fylla samma funktion. Både i svensk och i norsk rätt ses det väldigt allvarligt på hot och våld mot vittnen då det utgör angrepp på rättsordningen. Därför är sådana handlingar kriminaliserade som särskilda brott, trots att handlingarna i sig vanligtvis faller även under andra brottsrubriceringar.

I norsk rätt finns i princip ingen möjlighet för ett vittne att få sina person- och kontaktuppgifter sekretessbelagda inom folkbokföringsverksamheten på grund av

rädsla för hot eller repressalier. I svensk rätt däremot kan inom folkbokföringsverksamheten vittnens identitetsuppgifter sekretessmarkeras och därmed eventuellt vägras lämnas ut. Dessutom finns möjlighet till kvarskrivning och personsäkerhetsprogram i Sverige, som inte har någon motsvarighet i Norge. I båda rättsordningarna finns begränsade möjligheter att få fingerade personuppgifter.

I Norge finns det en möjlighet till anonyma vittnesmål, vilket det inte gör i Sverige. I det avseendet uppställer norsk rätt ett väsentligt mer långtgående vittnesskydd än vad svensk rätt gör. Eftersom det har ansetts nödvändigt att tillåta avläggande av anonyma vittnesmål i Norge kan man fråga sig om det finns något i svensk rätt som skulle motsvara eller kompensera för avsaknaden av ett sådant vittnesskydd? Vad jag funnit så gör det inte det. De övriga vittnesskydden som uppställs i de båda rättssystemen är väldigt lika. Hur kommer det sig då att Sverige och Norge valt olika vägar i den här frågan? Har det i något land anförts något starkt skäl som inte beaktats i det andra landet? Det verkar snarare som att vi har gjort olika avvägningar, grundat på samma, eller i vart fall liknande, information och argument. Utredningarna som företogs i norsk rätt inför lagändringen som tillåter anonyma vittnen beaktade de utredningar och rapporter som presenterades i Sverige dessförinnan. Likväl infördes bestämmelsen. De mest fundamentala argumenten som anförts för att tillåta anonyma vittnen är att hot och våld mot vittnen ökar samtidigt som den grova organiserade brottsligheten också ökar och blir allt svårare att komma åt. De viktigaste skälen mot anonyma vittnesmål som framhållits är att kontradiktionsprincipen inskränks och rättssäkerheten minskar samt att försvararen hamnar i en konfliktroll gentemot sin klient. Det är dessa skäl som är de mest grundläggande och som verkar vara föremål för olika värderingar i den norska och i den svenska rättsordningen.

6.2 Slutsatser

Något som inte direkt anförts i materialet jag studerat, men som jag kan tänka mig att anonyma vittnesmål även skulle kunna medföra, är att personer involverade i organiserad brottslighet hade vågat vittna mot densamma. Detta under förutsättning att det kriminella nätverket är så pass stort att den tilltalade inte kan misstänka vem som vittnat anonymt. Om någon inifrån organisationen hade vågat vittna kanske man hade kommit åt nyckelpersonerna. Det är dock viktigt att ha i åtanke att regleringen i sådana

fall inte hade varit begränsad till tillfällighetsvittnen längre, eftersom medlemmarna eventuellt skulle ha bakomliggande motiv att vittna mot varandra.⁸⁵

Det har företagits undersökningar bland, och framförts åtskilliga synpunkter från åklagare, advokater, domare och politiker i frågan om huruvida anonyma vittnesmål bör tillåtas i svensk rätt eller ej. Många politiker från olika partier har föreslagit djupare utredningar om att införa anonyma vittnesmål, vilket talar för att det finns ett intresse av att införa anonyma vittnesmål i svensk rätt.⁸⁶ Bland juristerna kan man se att advokater generellt tenderar att ta de tilltalades parti, då de ser kontradiktionen och rättssäkerheten som tyngre vägande än skälen som anförs för att införa anonyma vittnesmål. Inte helt överraskande verkar det vara främst åklagare som är av den motsatta åsikten och anser att anonyma vittnesmål borde införas.⁸⁷ Kanske är det för att de i sina yrkesroller vet just hur viktigt det är att veta exakt vem det är som man försvarar sin klient emot, respektive hur viktigt det är att få tillgång till den bevisning som finns. De aspekterna som anförs av bl.a. yrkesverksamma jurister och politiker är otroligt viktiga för lagstiftaren att ta till sig och väga mot varandra, eftersom de är så pass väl insatta i hur det hade påverkat rättssystemet. Men – har vi inte glömt något här? Finns det överhuvudtaget ett behov av att införa anonyma vittnesmål i Sverige? Jag anser att den viktigaste frågan man bör ställa sig är om en sådan reglering hade kommit till rätta med problemet. Vad säger gemene man? Hade du och jag vittnat om vi fick vara anonyma? Inte en enda undersökning som påvisar allmänhetens behov av att kunna vittna anonymt har jag hittat under min studie. Om en sådan undersökning hade visat att vi hade kunnat tänka oss vittna om vi hade fått vara anonyma, men inte annars, så hade det varit ett tecken på att det finns ett behov av anonyma vittnesmål.

Det har konstaterats att det krävs starka skäl för att inskränka grundläggande rättssäkerhetsprinciper och det har anförts att behovet av anonyma vittnen inte är så stort att det skulle utgöra ett sådant skäl. I den avvägningen beaktades att hot och våld mot vittnen inte förekommer i så stor utsträckning och att det ofta är av andra skäl som vittnen inte vill vittna.⁸⁸ Jag anser att det finns anledning att tro att det finns ett stort

⁸⁵ Se Henriksens resonemang ovan under avsnitt 4.

⁸⁶ Se motioner ovan under avsnitt 5.2.

⁸⁷ Se Ramberg, Althin och SVT Nyheters undersökning ovan under avsnitt 5.3.

⁸⁸ Se avsnitt 5.1 ovan.

mörkertal av vittnen som blivit utsatta för våld eller hot och därigenom avskräckts från sin vittnesplikt. Dessutom kanske knäckfrågan inte är hur många som i praktiken utsätts för hot eller våld, utan som sagt: om anonyma vittnesmål skulle komma till rätta med problemet att vittnen inte vill vittna.

Undersökningar visar att det oftast är i fall då den tilltalade har en relation till vittnet som vittnet är rädd för att vittna. I de fallen hjälper inte anonyma vittnesmål, eftersom den tilltalade redan känner till vittnets identitet. Det kan dels tyckas att om man nu skall ha en bestämmelse som sänker rättssäkerheten så måste den användas för att den skall anses effektiv och behövlig överhuvudtaget, dels kan man tänka sig att om den ändå bara används i ett fåtal fall så gör det inte så mycket att rättssäkerheten i viss mån reduceras i de fallen.

Skall vi hellre leva med att en och annan brottsling undgår lagföring i brist på bevis, än att riskera att en och annan döms på grund av en vittnesutsaga som denne inte haft en ärlig chans att motbevisa? Jag anser att det senare alternativet rimmar dåligt med principen att hellre fria än fälla, som är så pass grundläggande i svensk rätt. Å andra sidan kan jag tycka att om regleringen i praktiken bara är aktuell för tillfällighetsvittnen, så är sannolikheten liten att det skulle finnas något att motbevisa i de fallen överhuvudtaget. Om det nu ändå skulle göra det, så skulle ju vittnesutsagorna kunna motbevisas av rätten. Därför skulle jag vilja påstå att det inte verkar vara orimligt att inskränka rättssäkerheten för den tilltalade, i den mån som anonyma vittnesmål kräver. Dessutom tycker jag att den ordningen vi har nu är ohållbar. Pondera att den tilltalade är skyldig och att denne låter vittnet utsättas för allvarliga hot. Som det ser ut idag skulle vi då skydda vittnet på de mest ingripande sätt som finns, så det får konsekvenser för hela dennes och dennes närståendes liv, istället för att tumma på den skyldiges försvar och rättigheter. Säga vad man vill om det, men det är lite som att låta den mobbade byta skola istället för att ta itu med mobbningen som sådan.

Käll- och litteraturförteckning

6.3 Källor

Svenskt offentligt tryck

Bet. 2008/09:JuU24 Processrättsliga frågor.

Bet. 2012/13:JuU11 Processrättsliga frågor.

Motion 2008/09:Ju363 Sekretessbelagd identitet vid vittnesmål i domstol.

Motion 2010/11:Ju263 Hot mot vittnen.

Motion 2011/12:Ju284 Anonymitet för vittnen.

Motion 2012/13:Ju276 Vittneskydd.

Motion 2013/14:Ju371 Anonyma vittnesmål.

Prop. 1993/94:143 Brottsoffren i blickpunkten - en brottsofferfond och andra åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning.

SOU 1990:92 Våld och brottsoffer.

SOU 1998:40 Brottsoffer – Vad har gjorts? Vad bör göras?

SOU 2004:1 Ett nationellt program om personsäkerhet.

Norskt offentligt tryck

Ot.prp. nr. 40 (1999-2000) Om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (tiltak for å beskytte aktørene i straffesaker mot trusler og represalier mv.).

Ot.prp. nr. 117 (2001-2002) Om lov om endringer i politiloven og straffeloven (fiktiv identitet).

6.4 Litteratur

Althin, Peter: "Ska Sverige införa anonyma vittnen och straffrabatt?", i *Brottsförebyggande rådets tidskrift APROPÅ*, nr. 4/07, sid. 33.

Borgström, Peter: Rättegångsbalk (1942:740), kommentaren till 36 kap. 10 §, not 1412, Karnov, 2014-12-02.

Borgström, Peter: Rättegångsbalk (1942:740), kommentaren till 36 kap. 1 §, not 1387, Karnov, 2014-11-28.

Borgström, Peter: Rättegångsbalk (1942:740), kommentaren till 36 kap. 18 §, not 1430, Karnov, 2014-12-09.

Brottsutvecklingen i Sverige fram till år 2007, Brå Rapport 2008:23, Stockholm, 2008.

Ekelöf, Per Olof m.fl.: Rättegång IV, 7:e upplagan, Stockholm: Norstedts Juridik AB, 2009.

Fredriksen, Steinar: Innføring i straffeprosess, 1:a upplagan, 3:e utgåvan, Oslo:

Gyldendal Norsk Forlag AS, 2013.

Klette, Hans: "Ska Sverige införa anonyma vittnen och straffrabatt?", i

Brottsförebyggande rådets tidskrift APROPÅ, nr. 4/07, sid. 33.

Leijonhufvud, Madeleine: "Ska Sverige införa anonyma vittnen och straffrabatt?", i

Brottsförebyggande rådets tidskrift APROPÅ, nr. 4/07, sid. 33.

Ramberg, Anne: "Anonyma vittnen hot mot rättssäkerheten", i *Advokaten*, nr. 6/2007,

årgång 73, sid. 4-5.

6.5 Elektroniska källor

Anne Rambergs blogg. 16 november 2012. 4 december 2014

<<https://annerambergs.wordpress.com/2012/11/16/anonyma-vittnen-ingen-losning/>>.

Brottsoffermyndigheten. 28 november 2014

<<http://www.brottsoffermyndigheten.se/om-oss/vittnesstod>>.

Norges domstoler. 28 november 2014

<<http://www.domstol.no/no/Straffesak/Aktorene-i-retten/Vitnestotte/>>.

Polisen. 16 december 2014 <<http://www.polisen.se/Utsatt-for-brott/Hjalp-och-stod-fran-samhallet/Om-du-behover-skydd/Personsakerhetsprogrammet/>>.

SVT Nyheter. 13 juni 2012. 10 december 2014

<<http://www.svt.se/nyheter/sverige/var-tredje-aklagare-i-svt-s-undersokning-vill-ha-mojlighet-att-anvanda-anonyma-vittnen>>.

Szyber, Caroline. "Rättssamhället har inte kollapsat i länder där man tillåter anonyma vittnen". *Dagens juridik*. 28 februari 2013. 11 december 2014

<<http://www.dagensjuridik.se/2013/02/rattssamhallet-har-inte-kollapsat>>.

Åklagarmyndigheten. 28 november 2014 <<http://www.aklagare.se/Ar-du/Vittne/>>.

6.6 Rättsfallsförteckning

Borgarting lagmannsretts kjennelse av 10 juni 2004 (LB-2004-24821).

RH 2007:24.